

Basil Munteanu, un istoric literar aproape uitat

Iulian Băicuș

Facultatea de Litere, Universitatea din București
iulian.baicus@litere.unibuc.ro

Pentru a cita acest articol: Băicuș, I., 2021, „Basil Munteanu, un istoric literar aproape uitat”. *Romanian Studies Today*. IV, p. 113-128.

Abstract. This essay is focused on a Historian of Literary History, Basil Munteanu, and his masterwork, *The Panorama of Romanian Literature*, who initially has been written in French and published at a French Publishing House, and translated to five different Western Languages, being more famous abroad than in his own country. I have been studied both his literary biography and his works, trying to comprehend the way in which a History of Romanian Literature, written for a Foreign receptor will differ from a Romanian History of Romanian Literature, for example those written by G. Călinescu, *The History of Romanian Literature, from Its Beginnings to the Present Days*.

Keywords: Romanian Modernism, French Literature, Compared Literature, Influence, History of Romanian Literature, Modernity. Etc.

Prima secțiune. Biografia

Basil Munteanu a fost un critic literar, istoric literar și comparatist francez de origine română, care s-a născut la Brăila în data de 9 noiembrie 1897, și care a debutat la revista *Letopiseți*, condusă de Perpessicius, Tudor Vianu și Ion Minulescu. A publicat mai apoi la *Viața Nouă*, a lui Ovid Densusianu, la revista *Cuget Românesc* și la *Flacăra*. Dar cele mai multe dintre poeziile sale au rămas în

manuscris și au fost tipărite mult mai târziu, postum, în anul 1993, în volumul *Ante saeculum. Fanteziipanteiste*, apărut postum la Paris, sub îngrijirea Ruxandrei D. Shelden, fiica sa, și a lui Eugen Lozovan.

Basil Munteanu și-a susținut bacalaureatul în 1916, la liceul „Nicolae Bălcescu” din orașul natal, apoi a fost mobilizat, un an mai târziu, pe frontul retragerii trupelor românești din Moldova. Perioada dintre 5 octombrie 1917, noaptea plecării pe front, și 20 mai 1918, când se afla la Cetatea Albă se regăsește într-un emoționant jurnal liric al sublocotenentului poet Basil Munteanu. După încheierea studiilor de filologie modernă, în 1920, Basil Munteanu a fost câțiva ani bibliotecar la Biblioteca Academiei, apoi bursier (între 1923-1925) al Școlii Române de la Fontenay-aux-Roses, înființată de marele istoric român Nicolae Iorga. A studiat de asemenea la College de France cu profesorii Paul Hazard, Abel Lefranc și Fortunat Strowski.

Basil Munteanu poate fi considerat de asemenea un veritabil popularizator al istoriei literare românești în străinătate, fiind istoricul literar care în anul 1938 a publicat la Paris, în limba franceză, o celebră *Panoramă a literaturii române contemporane*, din epoca veche pînă la Adrian Maniu, de fapt este vorba despre profesorul titular al cursului de literatură franceză al Universității din București, care din 1940 i-a luat locul lui Charles Drouhet, un amic personal și un protejat al Elenei Văcărescu, și, așa cum precizăm, un veritabil discipol al renumitului comparatist francez Paul Hazard¹, autorul prestigiosului studiu *Criza conștiinței europene, 1680-1715*, el și-a creat un renume internațional, mai ales după o serie de articole publicate în prestigioasa *Revue de Litterature Comparée*.

După ce a devenit membru plin al Școlii Române dela Fontenay-aux-Roses, coordonată de Nicolae Iorga, semnează în *Melanges de l'Ecole Roumaine* pagini substanțiale despre un autor clasic francez, Senancour. În ciuda acestor preocupări pur franceze, Basil Munteanu nu uită însă pasiunea sa esențială pentru literatura română. De asemenea, el este unul dintre primii traducători francezi ai poeziei lui Lucian Blaga, de altfel în *Panorama* el va rezerva câteva pagini extrem de importante discuției asupra filosofiei lui Lucian Blaga, de altfel, spre deosebire, de G. Călinescu va reuși să depășească măruntele umori și să discute cât de cât obiectiv eseurile lui Emil Cioran sau Constantin Noica sau cursurile lui Nae Ionescu, pe care îl taxează drept antisemit și căruia îi reproșează excesul de autohtonism și ortodoxismul militant, cu tentă legionară, de altfel Lucian Blaga îi va trimite mai multe scrisori entuziaste. Mai mult, obsesia românească triumfă, deoarece exegetul lui Senancour și al Doamnei de Stael își consacră prima sa carte literaturii române.

În anul 1938, prezentată într-o binecunoscută colecție *Panorama des Littérature roumaine contemporaine*, care apărea la Paris, literatura română e

¹ Paul Hazard, *Criza conștiinței europene, 1680-1715*, ediția a doua revizuită, traducere de Sanda Șora, cuvânt înainte de Jacque Chauve, București, Editura Humanitas, 2007.

sintetizată de Basil Munteanu², într-o istorie a literaturii române foarte compactă, care prezintă, pentru prima oară, literatura română străinătății într-un mod cu adevărat european, cu o metodă și într-un stil ce lasă în umbră încercările precedente (N. Iorga, Petre V. Haneș etc.), deși pornește chiar de la ele. În realitate, Basil Munteanu va scrie o primă istorie a literaturii române după modelul celebru al lui Gustave Lanson³, cel care definise principiile istoriei literare franceze, și care va influența pe mulți dintre istoricii literari de la sfârșitul secolului al XIX-lea începutul secolului XX, dar se simte în carte și directă înfruntare a istoriei lui N. Iorga, cel care ar putea fi considerat nu doar un simplu comentator al fenomenului literar ci chiar părintele studiilor culturale din România, prin pregătirea sa de istoric fiind adesea în contact cu toate zonele culturii române, arhitectura, arta sau muzica, deși domeniul său predilect era istoria veche a culturii românești.

De fapt, publicarea istoriei sale o va preceda cu câțiva ani doar pe cea a lui G. Călinescu, cel care avea să profite de această lectură împrumutând discret maniera de organizare a materiei, de fapt *Istoria* lui a înghițit-o pe cea care îi fusese model, și a trecut-o, definitiv, în umbră, deși ea pierde ușor orice bătălie cu ea în străinătate, dat fiind faptul că străinii au un acces mai facil la *Panorama* lui Basil Munteanu decât la *Istoria* generalistă a lui G. Călinescu. Spirit contemporan, în perfect acord cu toate comandamentele integrării culturii române în cea mai largă, europeană, deschis spre asimilarea oricărui tip nou de experiență estetică, Basil Munteanu va realiza prima sinteză vie a tot ce dăduse mai bun literatura română până la acea dată. De asemenea, prin intermediul *Panoramei* sale, literatura română avea prima ei șansă a unei expuneri publice general europene, putând fi, în sfârșit, cunoscută peste hotare în adevărata ei lumină. Din câte se pare B. Munteanu lucra la această *Panoramă* încă din anii 1936-1937, anii de frământări sociale și politice care aveau să ducă la recrudescența dreptei și ascensiunea Mișcării Garda de Fier. Adresându-se, în primul rând cititorilor francezi, și fiind un umanist cu vederi pacifiste el îi prezintă pe români ca fiind o „sinteză unică în istorie, de latinătate, slavism pe fond autohton trac”, ceea ce le-a conferit „calitatea de a rezista, nu de a ataca”.

Spre deosebire de rivalul său, criticul și istoricul literaturii G. Călinescu⁴, autorul *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent*, B. Munteanu este istoricul literar care nu a atribuit Școlii Ardelene rolul primordial în procesul de sincronizare tot mai accelerată a culturii românești cu marile culturi europene. Urmărind cercetările unor maeștri de-ai săi de la Universitatea din București, cum

² Basil Munteanu, *Panorama des Littérature roumain contemporaine*, Paris, Éditions du Sagittaire (Anciennes Éditions Kra), 1938.

³ Gustave Lanson, *Histoire de la littérature française*, deuxième édition, Éditions Hachette, Paris, 1924.

⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru. București, Editura Minerva, 1986.

ar fi N. Iorga, N. Cartoian, C. Rădulescu Motru, sau Demostene Russo, el va marca apariția unei dimensiuni franceze prezentă prin filieră Fanariotă, „*c'est dans les écoles grecques que les Roumains feront connaissance avec un Racine, un Fénelon, un Condillac, un Metastase*”⁵. Dar, în opinia sa, solidarizarea culturii noastre cu Occidentul ar începe abia în 1866 („*la renaissance de l'État s'accompagne d'une renaissance de la littérature*”), iar autori canonici cum ar fi V. Alecsandri și Titu Maiorescu sunt caracterizați drept valori literare „de tranziție”.

Dincolo de a-l considera pe Titu Maiorescu un spiritus rector al culturii române în ansamblul ei, ci un simplu „professeur de discipline”, B. Munteanu îl va așeza mai jos în ierahia culturală decât Alexandru Xenopol, „*savant européen d'expression française*” (!), iar paginile pe care B. Munteanu le dedică lui Mihai Eminescu, caracterizat drept „*l'être roumain*”, și „*la haute cime dont le passé et l'avenir forment le double versant*”. El îl va defini pe Mihai Eminescu drept un „poet universal și teoretician național”, „*d'une beauté délicate et virile*” – apropiindu-l de Volney, Alfred de Vigny, J.J. Rousseau, Victor Hugo, și chiar de Charles Baudelaire, pentru a le permite francezilor să-i înțeleagă personalitatea criticul recurge mereu la acest pattern al comparațiilor cu marile valori ale culturii franceze.

Portretul lui N. Iorga merită de asemenea multă atenție, marele istoric și literator al românilor fiind efinat drept „*l'homme des situations simples et pathétiques*” dotat cu „*un souffle inépuisable de tribun*” etc.). În general autorul este interesat de mizele ideologice ale unor scriitori, el prezintă atât „ideile socialiste” ale lui C.D. Gherea și H. Sanielevici dar îl atacă la baionetă pe filosoful creștin Nae Ionescu, mentorul unei întregi generații, caracterizat drept „*antisémite, doctrinaire, adversaire déclaré de la raison abstraite, de la philosophie des Lumières, des principes de la Révolution française et du libéralisme*”⁶. Nu pot decât să fiu de acord cu această formulare a sa. Și continuă: „*contre le principe de la démocratie, il érige celui de l'autorité, et aux droits de l'individu il oppose ceux des masses*”⁷.

În anul 1939 Basil Munteanu, prenumele său real fiind Vasile dar Basil este echivalentul francizat, va fi ales membru corespondent al Academiei Române, iar după moartea profesorului, unde va ține prima sa prelegere universitară, cu tema *Metoda și personalitatea în studiul literaturii*. Evocându-și maeștrii, pe Pompiliu Eliade⁸, autor al unei teze de doctorat despre influența franceză în Țările Române, sau Gustave Lanson, pentru a marca avantajele metodelor pozitivistice în critica și

⁵ Basil Munteanu, *Panorama*, ed.cit., p. 23.

⁶ Basil Munteanu, *Panorama*, ed.cit., p. 154.

⁷ Basil Munteanu, *Panorama*, ed.cit., p. 156.

⁸ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, Editura Institutului Cultural Român, 2006.

istoria literară, B. Munteanu arăta faptul că el reprezenta generația următoare, cea a unui cercetător care a studiat în Franța, măștrii săi francezi fiind Paul Hazard și Abel Lefranc, pentru a obține „*eliberarea de idoli trecutului și de adevărurile automate*”. El mai anunța profetic faptul că „*fanatismul și dogmatismul istoric nu mai aparțin vremii noastre*”, iar această replică era rostită în acea perioadă de rinocerizare forțată a culturii române. Valorile Iluminismului și raționalismul francez au triumfat asupra negurii și întunericii prin vocea lui Basil Munteanu. De asemenea, acesta a fost profesor universitar în timpul războiului, iar printre studenții săi s-au numărat și viitoare personalități ale exilului cultural parizian, Virgil Ierunca, Theodor Cazaban, Monica Lovinescu, Sanda Stolojan și alții, cu care a examinat „imensul prestigiu” al Franței, dar mai ales literatura franceză care „poartă cu sine sensul congenital al eternității”. Tot în acești ani au luat naștere studiile adunate în volumul *Permanențe franceze. De la Descartes la Giraudoux*⁹, apărut în Editura Fundațiilor Regale, sub direcția lui Al. Rosetti – una din primele cărți care aborda deschis temele franceze apărute la noi. B. Munteanu va face parte din delegația oficială a României la Conferința de pace de la Paris (alături de Al. Rosetti, Mihail Ralea), în 1946. Nesuportând ideea exilului interior, el va alege libertatea de conștiință și va opta pentru exilul parizian, perioadă în care nu va abandona deloc dialogul inter-cultural româno-francez.

În anul de grație 1946, fiind ales subdirector al Școlii de la Școalei Române dela Fontenay-aux-Roses, înființată chiar de N. Iorga, B. Munteanu a preferat să mănânce, vorba lui Caragiale, franzela albă a exilului la Paris, unde va deveni unul dintre polii literaturii române din exil, fiind amestecat alături de Rosa del Conte, Mircea Eliade sau profesorul de romanistică Alf Lombard în propunerea trimisă Academiei Suedeze de acordare a premiului Nobel pentru literatură lui Lucian Blaga, care a fost foarte aproape de a aduce României un mare succes internațional major. Din păcate profesorul filosof nu s-a bucurat de susținerea autorităților comuniste, cele care l-au scos de la Catedra de Filosofie a Culturii pe care o deținea la Facultatea de Litere din Universitatea clujeană, pentru a-i da în schimb un post de bibliotecar la aceeași facultate. După moartea profesorului de literatură comparată, sorbonardul Jean-Marie Carre, Basil Munteanu își va investi o mare parte din talentul său în conducerea și redactarea revistei *Revue de Littérature Comparée*. Absolut toate studiile sale, discursurile difuzate de radio Europa liberă, conferințele de literatură comparată au avut în centrul lor „omul și pământul românesc”. În această revistă B. Munteanu va scrie și va publica eseuri despre Constantin Brâncuși, caracterizat drept un „vestitor al geniului românesc”, Eminescu (reprezentant al unei „autochtonie universaliste”), despre „muzica minulesciană”, despre poezia lui Lucian Blaga și despre personalitatea („vizionară a latinității”) lui O. Densusianu.

⁹ Basil Munteanu, *Permanențe franceze. De la Descartes la Giraudoux*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946.

În afară de celebra sa *Panoramă...*, B. Munteanu a publicat în Franța mai multe studii de literatură comparată, pe urmele conducătorului tezei sale de doctorat, Paul Hazard, unul din cei mai însemnați comparatiști literari din toate timpurile, care a avut o influență catalitică și asupra lui Al. Ciorănescu, autor al unui studiu despre opera lui J.J. Rousseau, mai ales, în Elveția și în Franța, sau diverse studii de literatură română la interfața cu literatura franceză, *Introduction au lyrisme roumain, La poésie de Lucian Blaga, L'Art roumain à la recherche de l'absolu* etc. – colaborează și devine secretarul general al cunoscutei *Revue de littérature comparée* și publică volumul *Constantes dialectiques en littérature et en histoire*.

Și totuși, după cum arată V. Ierunca¹⁰, un fost student al profesorului, acesta saluta într-un articol omagial reluat în antologia sa, *Semnul mirării*, prezența binevenită a lui B. Munteanu „în centrul exilului românesc”, „pe care l-a cinstit cu vorba și cu scrisul, cu fapta și cu povața”. El a organizat și comemorările lui Nicolae Iorga și Lucian Blaga. Virgil Ierunca publica în exil un text admirativ reluat în antologia sa, *Semnul mirării*:

«Într-adevăr, pentru puțini exilul a însemnat – ca pentru Basil Munteanu – un tărâm de suferință în demnitate, un cadru de reconstruire ideală a României pierdute în noaptea totalitară. Omul acesta care și-a francizat numele¹¹ – poate și pentru faptul de a fi trăit cea mai mare parte din viață în Franța - rămăsese, de fapt, un Român integral, unul dintre acei intelectuali autentici care nu s-au lepădat de România, rușinându-se de ea, ca de o rudă săracă, de îndată ce nu le-a mai putut oferi o situație sau un confort sentimental. Ceea ce explică de ce, paralel cu studiile sale despre literatura franceză, care l-au pasionat de totdeauna, Basil Munteanu n-a încetat să fie obsedat de valorile spirituale românești. Este în acest itinerariu intelectual o destoinicie etică ce trebuie subliniată pentru că ea situează o vocație și definește un caracter».

Discipolul său cel mai important a fost Eugen Lozovan, profesor la Universitatea din Copenhaga, prețuit în lumea universitară mai ales, în Argentina și în Statele Unite, Eugen Lozovan a organizat un colocviu în urma căruia a rezultat volumul omagial *Hommage à Basil Munteanu*. Tot Eugen Lozovan, alături de Ruxandra D. Shelden, fiica profesorului, deținătoarea drepturilor de autor ale *Panamei*, au editat în S.U.A. la Cleveland, în 1994 la editura proprie a editoarei volumul *Permanențe românești*¹². Iar aceiași editori au reeditat

¹⁰ Virgil Ierunca, *Semnul mirării*, București, Editura Humanitas, 1995.

¹¹ La un moment dat în perioada cât s-a aflat la Paris a semnat și cu numele de Basil Munteanu.

¹² Basil Munteanu, *Permanențe românești, Discursuri și portrete*, Cleveland, R.D. Shelden Enterprises, 1994.

*Panorama literaturii române contemporane*¹³, iar în 1993, aceeași editură, a publicat volumul de poezii, *Ante Saeculum. Fantezii panteiste*¹⁴.

Panorama literaturii române contemporane a lui Basil Munteanu se deschide cu o „Introducere” în care autorul se dovedește și un excelent elev al lui N. Iorga, el preferînd să continue demersul acestuia și să trateze prima parte a istoriei literaturii noastre în introducere în vreme ce analizele propriu zise încep cu fenomenul junimist. Sub influențat teoriilor lui Hippolyte Taine sau Albert Thibaudet autorul cărții va acorda o atenție specială geografilor literare, punînd un accent vizibil asupra fatalității istorice care i-a urmărit pe români, puși de un alt mare istoric român, ca Gheorghe I. Brătianu sub semnul miraculosului, iar etno-psihologia și sociologia culturii îl ajută pe autor să definească exact „caracterele generale ale literaturii române”. Dar acest profil etno-cultural se face prin raportare la cultura franceză, de altfel autorul a lăsat și o foarte valoroasă *Istorie a literaturii franceze*, intitulată *Istoria literaturii franceze: clasicismul, ideologia și literatura de idei*¹⁵, pe care din păcate nu a reușit să o finalizeze, să o aducă în perioada contemporană.

Secțiunea a doua, Panorama unei literaturi aparent minore

Fără a fi deloc stăpînit de complexul de inferioritate că ar aparține unei literaturi minore, deși uneori cum ne demonstrează cuplul Gilles Deleuzeși Félix Guattari¹⁶, în eseu *Kafka, spre o literatură minoră*, acest accident poate fi chiar un avantaj, Basil Munteanu va continua, de fapt, o direcție începută cu studiul doctoral al lui Pompiliu Eliade despre influența spiritului francez asupra formării spațiului public, rezultat al unei cercetări susținute la Universitatea din Sorbona, instituțional, sau al celui politic, cultural, anticipînd preocupările unor sociologi ai literaturii ca Pierre Bourdieu. Iată o superbă definiție a omului românesc:

«*Omul pe care-l reprezintă literatura română nu e deloc omul social, ci omul în sine, parte integrantă a Creațiunii. Acest om încearcă să se definească nu atât în implicațiile lui colective, ci în implicațiile sale pur omenești, metafizice și naturale. Societatea nu-i aduce decât necazuri și eșecuri, și cea mai mare parte*

¹³ Basil Munteanu, *Panorama literaturii române contemporane*, Traducere de Vlad Alexandrescu; Ediție îngrijită de Eugen Lozovan și Ruxandra D. Shelden, Cleveland, R. D. Shelden Enterprises, 1996.

¹⁴ Basil Munteanu, *Ante Saeculum. Fantezii panteiste*, Cleveland, R. D. Shelden Enterprises, 1993.

¹⁵ Basil Munteanu, *Istoria literaturii franceze, clasicismul, ideologia și literatura de idei*, Ediție îngrijită și prefațată de Michaela Spinei, Victor Spinei, București, Editura Enciclopedică, 2004.

¹⁶ Gilles Deleuze și Félix Guattari, *Kafka, spre o literatură minoră*, Traducere din franceză și postfață de Bogdan Ghiu, București, Editura Art, 2007.

din conflictele sociale imaginate de romancierii se rezolvă în tânguire și anatemă. Omul literaturii românești, populare sau culte, nu se simte în largul lui decât singur, față de sine și de cer, înconjurat de mistere, situat în centrul vastei naturi, străduindu-se să se explice prin ea și să i se integreze»¹⁷.

Istoricul literar nu se va lăsa însă furat de minorat și va continua să-și șocheze cititorii cu acele paralele care l-au făcut celebru, cum ar fi cea dintre Pascal și mitropolitul Varlaam: «*Murim zi cu zi, clipă de clipă. Cândva vom locui în casa de lut a moșilor, după cuvântul Mitropolitului Varlaam, în 1643. Dar până atunci să nu adormim, precum sfătuia, vreo zece ani mai târziu, un alt înțelept creștin, Pascal. Până atunci fiecare să ne ostenim cu Mitropolitul, «ca un datornic ce sânt lui Dumnezeu, cu talentul ce mi-au dat poci plăți măcar de căt»*».

De fapt, criticul și istoricul literar Basil Munteanu a anticipat reintegrarea României în familia țărilor europene de unde fusese alungată, căci susținea ideea că, „*l'Europe veuille bien leur reconnaître le peuple roumain cette vertu et les accueillir effectivement dans son patrimoine*”, afirmația fiind făcută în anul de grație 1967. Teza aceasta a constituit crezul său fundamental, de fapt cultura română este parte nemijlocită a patrimoniului cultural european. Altfel spus, cultura românească a făcut sau face parte din patrimoniul culturii Europei. Basil Munteanu lasă la o parte toate conceptele utilizate pînă atunci, Teoria imitației, preluată de la Gabriel Tarde, teoria sincronizării noastre, inventată de E. Lovinescu, sau critica formelor fără fond maioreșciană, și susține teza inversă, cea a culturii românești ca parte integrantă a culturii europene, singura teorie care este valabilă în aceste zile. Este firul roșu care străbate *Panorama de la littérature roumaine contemporaine*¹⁸ cartea fiind tradusă în italiană (1947)¹⁹, în germană (1955)²⁰, în engleză (1939)²¹, în portugheză (1969)²², care descria literatura română în termeni europeni, dar care din pricina unor invidii locale și localiste nu a avut parte de o bună receptare românească, deși a fost prezentată laudativ în anul apariției de oameni de cultură de talia unor profesori ca Constantin Rădulescu Motru, Demostene Russo, Nicolae Cartoian, Sextil Pușcariu, C.C. Giurescu, Gr. Nandriș și Lucian Blaga – Panorama... ea va fi complet ignorată de G. Călinescu, dar care s-a inspirat copios din ea, sau de alți autori de istorii ale literaturii române, de la

¹⁷ Basil Munteanu, *Panorama*, ed.cit, p. 12.

¹⁸ Basil Munteanu, *Panorama de la littérature roumaine contemporaine*, Paris, Éditions du Sagittaire, 1938.

¹⁹ Basil Munteanu, *Storia della letteratura romana moderna*, și a fost tradusă din limba franceză de Agnese Silvestri Giorgi. Volumul a apărut în colecția Biblioteca di cultura moderna în anul 1947.

²⁰ Basil Munteanu, *Geschichte der neueren rumänischen Literatur*, și a apărut la Viena în 1943 (a fost reluată în trei ediții succesive).

²¹ Basil Munteanu, *Modern Rumanian literature* și a apărut inițial la editura Curentul din București în 1939, dar nu a mai fost reeditată niciodată.

²² Basil Munteanu, *Panorama da literatura moderna romana*, Lisboa, 1969.

Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, T. Vianu, *Istoria literaturii române moderne I*, București 1944, la *Istoria critică* a lui N. Manolescu. Rămânea după el o operă scrisă special pentru cititorii occidentali, tratată cu exces de spirit critic de cititorii sau criticii români.

B. Munteanu denumește epoca cuprinsă între 1866-1916, epoca Renașterii naționale, epoca lui Mihai Eminescu, sau a Marilor Clasici, cum ne-am obișnuit să o numim, și cum o face chiar Istoria lui George Munteanu²³, cu observații pline de căldură, iar multe detalii se pot transforma în diverse nuclee ale unor exegeze, dar capitolul în care istoricul literar Basil Munteanu și-a demonstrat talentul de istoric literar este cel consacrat perioadei interbelice și intitulat „*Efortul creator de după război*”.

Din capitolul intitulat *Epoca lui Eminescu* aflăm că atenția lui Mihai Eminescu viza literatura antică, l-a citit pe Horațiu în limba latină, făcea traduceri din hindusă sau germană, citea din Molière, Montesquieu, declarat un creator genial, Jean Jacques Rousseau, în special în ceea ce privește celebra teorie a contractului social, Alexandre Dumas, romancierul de mistere Poinson du Terrail, Proudhomme, Saint-Simon sau Theophile Gautier, descoperim aici informații prețioase despre interesul lui Eminescu pentru literatura franceză, cumva ocultat în exegeza eminesciană care pune accent pe influența germană asupra poetului, vezi celebrul studiu al doamnei Zoe Dumitrescu Bușulenga²⁴, *Eminescu și romantismul german*, după 1990 supusă unor critice acide din partea unor intelectuali de dreapta doamna Bușulenga s-a călugărit devenind maica Benedicta.

Mai apoi, din literatura germană B. Munteanu selectează alte nume foarte cunoscute de autori de cum ar fi Burger cu Lenore, Schiller, Jean Paul Richter, Novalis, Tieck, dar și E.T.A. Hoffmann ar fi putut fi amintit în acest context, drama lui Goethe, *Faust*, sau cele două tratate de filosofie, *Critica rațiunii pure*, a lui Immanuel Kant din care poetul a tradus primele capitole la îndemnul lui Titu Maiorescu, și *Lumea ca voință și reprezentare* a lui Arthur Schopenhauer²⁵. În opera încheiată istoricul literar B. Munteanu include cele două basme filosofice, *Cezara* și *Sărmanul Dionis* și peste 60 de poeme de primă mână, preocupat de ideea aceasta a influențelor el identifică în drama *Mureșanu* tema din *Faust*, amintește faptul că *Panorama deșertăciunilor* este un lung poem epic, inspirat de *La legende des siecles* a lui Victor Hugo, care ajunge în poemul eminescian la epoca din timpul Comunei din Paris, descrisă de V. Hugo și în romanul său, *Mizerabilii*, și la epoca lui Napoleon al doilea.

²³ George Munteanu, *Istoria literaturii române, Epoca Marilor Clasici*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980.

²⁴ Zoe Dumitrescu Bușulenga, *Eminescu și romantismul german*, București, Editura Eminescu, 1986.

²⁵ Arthur Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare*, Traducere, Proslogion și cronologie de Anton Adămuț, Iași, Editura TipoMoldova, 1995.

Printre temele eminesciene cele mai cunoscute, general romantice, Basil Munteanu remarcă în cazul prozei doar două, magia și inițierea, cu influențe din Jacob Boehme, Zoroastru, Calioistro, pe când tema fundamentală a poeziei sale este motivul clarului de lună care topea volumele și estompa formele și talentul cu care a descris natura, pe care Alfred de Vigny o ura pe față, iar Charles Baudelaire o caracteriza drept o vrăjitoare necruțătoare. De asemenea, Alexandru Odobescu este caracterizat drept un autor de proză istorică romantică, cu două povestiri istorice mai speciale, *Doamna Chiajna* sau *Mihnea cel Rău*, dar piesa de rezistență a operei sale este eseu *Pseudo-kinegetikos*, pe care eu aș compara-o cu *Une voyage autour de ma chambre*. Ion Creangă este, în opinia lui Basil Munteanu, autorul a zece basme de primă mărime și a minunatei cărți autobiografice, *Amintiri din copilărie*, fiind un autor neaoș, care nu vorbea sau nu citea în limbi străine, deci basmele și amintirile sale sunt narate în cel mai autentic grai românesc.

În capitolul al doilea, dedicat eseului și ideologiei din perioada junimistă dar și din epoca imediat următoare aflăm că epoca lui Mihai Eminescu se va încheia în anul 1885, după decizia lui Titu Maiorescu de a intra în politică. Perioada care va urma este epoca Sămănătorismului și a Poporanismului, epoca în care C.D. Gherea își publică cele trei volume de studii critice, epoca lui H. Sanielevici sau a unuia dintre elevii lui Titu Maiorescu, C. Rădulescu Motru²⁶ care, de asemenea, a publicat mai multe studii de filosofia culturii, dar și un eseu politic intitulat *Cultura română și politicianismul*, în care reia o parte din teza maioresciană a formelor fără fond, declarând că tara esențială de care suferă cultura română este politicianismul. Tot în acest context va fi amintit și unul dintre liderii Sămănătorismului, N. Iorga, cel care a scris mai multe drame istorice care-i au în centru pe diverși eroi cum ar fi Francisc de Assisi, Cleopatra, sub puternica influență a dramei lui William Shakespeare, *Antoniu și Cleopatra*, sau Iisus Hristos. La această galerie de spirite înalte se adaugă O. Densusianu, romanist și lingvist, care face o bună figură, A.D. Xenopol, istoric și mare admirator al Franței, sau Mihail Dragomirescu, primul nostru teoretician literar, influențat de Saint-Beuve, Georg Brandes sau Hyppolite Taine. De fapt, scriind o istorie a literaturii române pentru un public francez, dar nu numai, B. Munteanu are tendința de a-i cam trece în umbră pe autorii filo-germani, vezi situarea lui Titu Maiorescu sub poziția pe care acesta o va capăta în **Istoria** generală a lui G. Călinescu.

În capitolul al treilea, vizând nuvelele și romanele, sunt amintiți Ioan Slavici, definit drept un etnograf sau un psiholog literar, Ion Luca Caragiale, cu *Kir Ianulea*, comparat cu La Fontaine, drama *Năpasta*, comparată cu *Puterea întunericii* de Lev Tolstoi și *O făclie de Paște*, comparată cu o povestire a lui

²⁶ C. Rădulescu Motru, *Cultura română și politicianismul*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1995.

Villiers d'Isle Adam, *Tortura prin nădejde*. Teatrul lui Caragiale aduce în prim plan comediile, care pun accent pe tarele clasei burgheze și care ne fac să ne detașăm de ele, vezi celebrul catharsis din studiul lui Titu Maiorescu, *Comediile domnului Caragiale*. Opera lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea este caracterizată drept un amestec de realism și romantism, fiind citată proza lui, *Sultânica*.

De o atenție specială se bucură însă prozatorul Dului Zamfirescu, creatorul romanului românesc modern, un romancier care îl admira pe Lev Tolstoi, el credea că romanul trebuia să dea iluzia vieții, cu alte cuvinte să fie verosimil nu să reproducă mimetic realitatea, despre care a început să scrie în 1892 un studiu monografic, abandonat mai apoi, dar care ura romanul lui Stendhal, *Roșu și negru* și naturalismul lui Emile Zola, nu-i deloc singurul autor român, ideea fiind împărtășită și de I.L. Caragiale. Dului Zamfirescu a scris romanele din ciclul Comăneștenilor, *Viața la țară* (titlul inițial fiind mult mai rustic, *Pe arătură*), *Tănase Scatiul*, *În război* (o imitație palidă după *Război și pace*), pornind de la războiul de Independență din 1877, *Îndreptări* și *Ana* (botezat de asemenea după romanul lui Lev Tolstoi, *Anna Karenina*). Primele două romane ale sagăi Comăneștenilor sunt capodopere incontestabile ale ciclului, restul se estompează treptat și își pierd valoarea estetică pentru a deveni literatură siropoasă, de consum.

În capitolul IV al *Panoramei literaturii române*, intitulat *Renașterea poetică*, sunt grupați mai mulți poeți, fiecare fiind caracterizat printr-o definiție pivotală, procedeu utilizat și de istoricul literaturii G. Călinescu, acesta fiind preluat de la Gustave Lanson. Astfel, poetul Alexandru Vlahuță este un simplu epigon eminescian, G. Coșbuc, un poet care se vrea o expresie a neamului său, O. Goga, o expresie a iredentismului profetic, Șt.O. Iosif un rafinat nostalgic, Panait Cerna o expresie a optimismului poetic, iar Al. Macedonski, marele precursor al Modernismului, Simbolismului etc. Spre ilustrare, putem lua în considerare analiza poeziei lui Dimitrie Anghel, caracterizat drept un „poet al transparențelor”, constructor al unui univers delicat, floral, care ne-ar trimite cu gândul la Impresionismul lui Claude Monet sau Paul Sisley.

În partea a doua, *Atitudini*, printre eseuri sunt citate cele scrise de Paul Zarifopol, despre Molière, La Rouchefoucauld, Gustave Flaubert, Guy de Maupassant, Anatole France, Renan, Marcel Proust, Paul Valery, Julien Benda, André Gide sau Louis Ferdinand Celine. În general, grupul tradiționalist îi prefera pe autorii catolici, Charles Peguy, François Mauriac, Henri Massis sau Jacques Maritain. La București funcționează un institut francez și unul german, Rainer Maria Rilke fiind prizat de Nechifor Crainic, Lucian Blaga sau Mihai Ralea, iar literatura engleză este reprezentată de cărțile lui Dragoș Protopopescu, *Fenomenul englez* sau *Pagini engleze*.

Filosofia sau eseul sunt reprezentate de eseurile publicate în revista *Gândirea* de N. Crainic sau Lucian Blaga, dar sunt citați și Ștefan Zeletin²⁷, un

²⁷ Ștefan Zeletin, *Burghezia română, originea și rolul ei istoric*, București, 1925.

istoric al burgheziei, în eseu politic *Burghezia română*, sau *Istoria civilizației române moderne*, de E. Lovinescu. În plus sunt amintiți și Constantin Noica, cu eseuul său de debut, *Mathesis, sau bucuriile simple*, Emil Cioran, *Pe culmile disperării* sau Mircea Eliade, autor a mici eseuri și solilocvii filosofice, dar și Tudor Vianu, autorul primei *Estetici* autohtone.

Cel mai mare romancier al nostru este Mihail Sadoveanu, cel care la 18 ani îi considera pe Fiodor Dostoievski și Lev Tolstoi doi mari scriitori, cel care iubea la nebunie proza lui Guy de Maupassant, și a învățat pe dinafară capitolul al cincilea din romanul lui Gustave Flaubert, *Madame Bovary*. Printre ceilalți romancieri, cei mai importanți sunt Ion Agârbiceanu, Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, basarabeanul Constantin Stere, cu saga sa, În preajma Revoluției, Marea Europeană, cum era denumită Hortensia Papadat-Bengescu, și Gib Mihăescu.

Ultimul capitol, cel care încheie *Panorama...*, este dedicat poeziei interbelice, iar aici intră Ion Minulescu, simbolismul grandilocvent, George Bacovia, un simbolist fără muzică, staționar, Lucian Blaga, un poet al misterului cosmic, Ion Vinea, reprezentant al avangardei elegiace, Ion Barbu, geometrul mallarméan, ireductibilul Argezei, Vasile Voiculescu, un poet creștin dar cu un destin tragic, Ion Pillat, poetul frumuseților limpezi, poetul panteist și neo-romantic Al. Phillipide, pesimistul Botez, și un poet primitiv dar foarte rafinat, Adrian Maniu.

Secțiunea a treia, Considerații estetice despre istoria literaturii

Concepând istoria literară ca o disciplină salvată de clișee „istoriciste” și „istoricizante”, Basil Munteanu reînviorează judecata de valoare, potențînd-o cu o necesitate discretă. Modern în spus, nespus și stil, el nu alunecă în eseistica paradoxală, după cum îi e străină și fixația partizană. Această «obiectivitate» ce ține și de entuziasm, dar și de împăcare „entuziasm pentru elanul unei literaturi ce-și arde etapele pentru a deveni, „împăcare pentru tonalitatea discursului critic” nu putea să nu fie primită bine. Atât de «dreapta», cât și de «stînga» românească.

Doar două exemple amintim aici, primul fiind formulat de autohtonistul N. Crainic într-o recenzie la *Panorama* sa, publicată în revista *Gândirea*, în luna octombrie 1938: ...«*Cartea lui Vasile Munteanu, care prezintă cititorilor de limbă franceză întreaga noastră literatură contemporană cu o știință, cu o artă și într-un spirit de obiectivitate cum nimeni n-a făcut-o până azi în țară, săvârșește un act reparator, încadrând în proporții drepte mișcarea gândiristă... E ca un balans și contrabalans dialectic, desfășurarea tuturor curentelor ideologice care însuflă gîndirea și arta românească în acest timp, ilustrate de operele respective, desfășurare condusă cu o ascuțită nuanțare a contrastelor și cu o magistrală măsură a proporțiilor și a semnificației fiecărei tendințe afirmate în legătură cu necesitățile neamului nostru*».

În tabăra cealaltă, și anume în prestigioasa *Revista Fundațiilor Regale*, într-o recenzie din luna martie 1940, Mihail Sebastian notează și el: «*Stilist strălucit, spirit critic pătrunzător, orientându-se cu aceeași siguranță și în lumea ideilor și în lumea artei, D. Basil Munteanu aduce scrisului românesc mari daruri, pe care lecția sa inaugurală le-a afirmat încă odată în modul cel mai fericit cu putință*».

Așa cum spuneam, în *Panorama literaturii române* Basil Munteanu va diviza perioada interbelică, supranumită *Elanul creator de după război*, în trei arii principale de interes, prima intitulată *Atitudini*, va include tot ce ține de eseu, publicistica literară sau filozofie, cea de-a doua intitulată *Avântul romanului*, urmează teoria lovinesciană a urbanizării prozei noastre, și a Sincronismului lovinescian, studiind în mod clar influențele străine, căci *Panorama literaturii române*, creația sa este și un superb exemplu deosebit de original de comparatism literar, în care raportarea se face în permanență la marile culturi europene, cea franceză, centrală, sau pivotantă, dar și cele germană, italiană, engleză sau rusă. Interzis în propria lui țară, neavând voie să publice din cauza teroarei obscurantiste a realismului socialist. Basil Munteanu va situa lirismul românesc într-un spațiu al suferinței. După ce evocă istoria de nefericiri a poporului român, el adaugă: «*Fatalitățile geografice se împletesc aici cu marele nenoroc al istoriei pentru a da naștere celei mai paradoxale dintre existențe. Exploatat până la măduvă de a lungul veacurilor, la cheremul unora sau altora, pierzându-și, periodic, cei mai buni fii și cele mai frumoase recolte ale pământului, plătind nefericirii mai mult de ce i se cuvine, victimă a unor calcule reci și a unor evenimente fulgerătoare care acționează pe deasupra lui, zdrobit de mașina cu dinți de oțel a unor rivalități imperiale care-l înconjurau, așteptând neputincios ca cei mari să fi sfârșit odată cu certurile dintre ei, știindu-se dinainte țapul ispășitor al acestora, poporul român a supraviețuit. După cum au supraviețuit și chinurile... Din aceste chinuri acumulate și agravate dealungul vremilor isvorăște lirismul românesc*».

Chinuit de negura aceasta a exilului, Basil Munteanu combină acuratețea judecăților critice cu amplele lamentări ale exilatului, căci discursul său analitic este dublat de un filon patriotic, greu de găsit în alte opere similare sau la alți istorici literari din epoca interbelică sau de dată mai recentă. Pe undeva acest citat amintește ideea unui martir al Gulagului comunist, profesorul Gheorghe I. Brătianu, deja amintit de noi, un descendent al familiei politicianilor liberali Ion și Ionel Brătianu, mort într-o celulă a temniței din Sighetu Marmației, cel care într-una dintre cărțile sale caracteriza poporul său drept o enigmă și un miracol²⁸.

Îată acum definiția acestui lirism considerat chiar neliniștit: «*Într-o Europă care a dat lumii pe Holderlin, pe Novalis și Keats, pe Rimbaud, pe Claudel și pe*

²⁸ Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, Fundația Academia Civică, 2019.

Rilke, acest lirism al cunoașterii nu e deloc nepilduitor și nici fără triumf. Dar ceea ce poate că Europa modernă n-a văzut încă este această revărsare de febră lirică, această goană în masă spre absolut pe care o constatăm în literatura română a ultimului sfert de secol. Nicăieri, poate, în zilele noastre, n-a răsunat cu mai multă autoritate și cu mai multă forță acest țipăt etern al omului în fața misterului și a neantului: Cine sunt? Ce sunt? Țipătul lui Iov, țipătul lui Eschil, țipătul lui Pascal, scos sub mii de forme de sute de voci răgușite ale unui cor nestrunit bine, ieșit direct din pieptul colectiv al unei cohorte pasionate, mai bine spus al unui popor în luptă cu neliniștea sa ancestrală».

Secțiunea a patra, În loc de epilog

În anul 1946, fiind ales subdirector al Școlii de la Școalei Române dela Fontenay-aux-Roses, înființată chiar de N. Iorga, unde va deveni unul dintre poli magnetici ai literaturii române din exil, fiind amestecat alături de Rosa dell Conte, Mircea Eliade sau profesorul de romanistică Alf Lombard în propunerea trimisă Academiei Suedeze de acordare a premiului Nobel pentru literatură lui Lucian Blaga. După moartea profesorului de literatură comparată sorbonardul Jean-Marie Carre, în anul 1952 Basil Munteanu își va investi o mare parte din talentul său în conducerea și *Revue de Litterature Comparée*. Inițial va lucra drept cercetător la *Centre National de la Recherches Scientifique*; de altfel în Franța s-a bucurat de o mare autoritate în domeniul istoriei literare franceze și al romantismului francez, iar la un moment dat va primi o catedră la Collège du France, unde va preda literatură comparată și universală. La Universitatea din București deținea o catedră de profesor de Literatură comparată și înainte să emigreze, a fost ani de zile secretar al *Revistei de literatură comparată*.

Din păcate, în ciuda eforturilor fiicei sale de a reedita opera sa, apariția *Panoramei literaturii române contemporane* la noi în țară nu a stârnit ecoul critic pe care l-ar fi meritat, circulația sa fiind împiedicată și de reeditarea sa în afara granițelor României. Până acum nu există un singur monograf al operei sale, intitulat *Basil Munteanu, contemporanul nostru : studiu monografic*, construit pe tiparul vechiului studiu al lui Jan Kott, *Shakespeare, contemporanul nostru*, acesta fiind publicat de Cristian Florian Popescu²⁹. În mare parte ideea acestui studiu și o parte dintre citate i se datorează, drept pentru care îi mulțumim în finalul acestui text, care se dorește o tentativă de recuperare a operei unui istoric literar mai cunoscut în străinătate decât la noi.

²⁹ Cristian Florian Popescu, *Basil Munteanu, contemporanul nostru : studiu monografic*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2003.

Referințe

- Paul Hazard, *Criza conștiinței europene, 1680-1715*, ediția a doua revizuită, traducere de Sanda Șora, cuvânt înainte de Jacques Chauve, București, Editura Humanitas, 2007.
- Basil Munteanu, *Panorama des littérature roumain contemporaine*, Paris, Éditions du Sagittaire (Anciennes Éditions Kra), 1938.
- Gustave Lanson, *Histoire de la littérature française*, deuxième édition, Éditions Hachette, Paris, 1924.
- G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, revăzută și adăugită, ediție și prefata de Al. Piru. București, Editura Minerva, 1986.
- Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, Editura Institutului Cultural Român, 2006.
- Basil Munteanu, *Permanențe franceze. De la Descartes la Giraudoux*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946.
- Virgil Ierunca, *Semnul mirării*, București, Editura Humanitas, 1995.
- Basil Munteanu, *Permanențe românești, Discursuri și portrete*, Cleveland, R.D.Shelden Enterprises, 1994.
- Basil Munteanu, *Panorama literaturii române contemporane*, Traducere de Vlad Alexandrescu; Ediție îngrijită de Eugen Lozovan și Ruxandra D. Shelden, Cleveland, R.D. Shelden Enterprises, 1996.
- Basil Munteanu, *Ante Saeculum. Fantezii panteiste*, Cleveland, R.D. Shelden Enterprises, 1993.
- Basil Munteanu, *Istoria literaturii franceze, clasicismul, ideologia și literatura de idei*, Ediție îngrijită și prefațată de Michaela Spinei, Victor Spinei, București, Editura Enciclopedică, 2004.
- Gilles Deleuze și Félix Guattari, *Kafka, spre o literatură minoră*, Traducere din franceză și postfață de Bogdan Ghiu, București, Editura Art, 2007
- Basil Munteanu, *Storia della letteratura romana moderna*, și a fost tradusă din limba franceză de Agnese Silvestri Giorgi. Volumul a apărut în colecția Biblioteca di cultura moderna în anul 1947.
- Basil Munteanu, *Geschichte der neueren rumänischen Literatur*, și a apărut la Viena în 1943 (a fost reluată în trei ediții succesive).
- Basil Munteanu, *Modern Rumanian Literature* și a apărut inițial la Editura Curentul din București în 1939, dar nu a mai fost reeditată niciodată.
- Zoe Dumitrescu Bușulenga, *Eminescu și romantismul german*, București, Editura Eminescu, 1986.
- George Munteanu, *Istoria literaturii române, Epoca Marilor Clasici*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
- Arthur Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare, Traducere, Proslogion și cronologie* de Anton Adămuț, Iași, Editura TipoMoldova, 1995.
- Constantin Rădulescu Motru, *Cultura română și politicianismul*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1995.
- Ștefan Zeletin, *Burghesia română, originea și rolul ei istoric*, București, 1925, ediția a doua, București, Editura Humanitas, 1994.

-
- Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, Fundația Academia Civică, 2019.
- Cristian Florian Popescu, *Basil Munteanu, contemporanul nostru: studiu monografic*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2003.
- Basil Munteanu, *Panorama da literatura moderna romena*, Lisboa, 1969.